

Дія перша

Місто проклятих

1

У пам'яті письменника назавжди зберігається той день, коли він отримує трохи грошей чи бодай похвалу за своє оповідання або роман. Він ніколи не забуває про ту мить, коли солодка отрута гордині проникає йому в кров і він починає вірити в те, що ніхто не помітить відсутності в нього таланту й літературна мрія подарує йому дах над головою, гарячу страву наприкінці дня й те, чого він найпалкіше прагне, — можливість побачити своє прізвище надрукованим на оправленому в картон жалюгідному стосику аркушів, які, поза всяким сумнівом, проживуть довше, ніж він. Письменник приречений навіки запам'ятати цю мить, бо на той час він уже проклятий і його душа має ціну.

Щодо мене, то мені довелося пережити її в один із далеких днів у грудні 1917 року. Мені було тоді сімнадцять років, і я працював у «Голосі індустрії», захирілій газеті, що животіла в напіврозваленій будівлі, у якій колись була фабрика з виробництва сірчаної кислоти й зі стін якої досі сочилася ядуча пара, що розїдала меблі, одяг, душу й навіть підбори черевиків. Та будівля стояла за лісом янголів та хрестів

кладовища Пуебло-Нуево, і здалеку її силует зливався із силуетами усипальниць, що вирізнялися на тлі обрію, де стриміли також сотні фабричних димарів, утворюючи постійні червоно-чорні сутінки, які нависали над Барселоною.

Того вечора, коли моє життя повернуло на інший курс, заступник головного редактора газети дон Басиліо Морагас зволив перед самим закінченням робочого дня покликати мене в темну комірчину, що була в самій глибині редакції й іноді правила за кабінет, а іноді — за місце для куріння гаванських сигар. Дон Басиліо був чоловік із лютим виразом обличчя та пишними вусами, що не бажав терпіти будь-яку анархічну самодіяльність і був прихильником теорії, згідно з якою надмірне застосування прислівників та дієприкметникових зворотів свідчило про спотворений смак і про нестачу вітамінів в організмі того, хто їх застосовував. Коли він помічав за якимсь редактором схильність до квітчастої прози, то доручав йому протягом трьох тижнів лише складати повідомлення про смерть. Якщо після такого покарання винний знову брався за своє, він навечно засилав його у відділ інформації для домогосподарок.

— Доне Басиліо, ви мене викликали? — боязко запитав я.

Заступник головного редактора подивився на мене скося. Я заглибився в кабінет, який смердів тютюном і потом, і чекав подальших розпоряджень. Дон Басиліо не помічав моєї присутності й з червоним олівцем у руці далі перечитував якусь статтю, що лежала на його письмовому столі. Протягом кількох хвилин заступник головного редактора нещадно калічив текст своїми виправленнями та скороченнями, лаючись крізь зуби так, ніби мене там не було. Не знаючи, що робити, я побачив біля стіни стілець і зробив такий рух, ніби зібрався сісти.

— Хто вам наказав сідати? — промурмотів заступник головного редактора, не відриваючи погляду від тексту.

Я покvapно випростався й затамував подих. Заступник головного редактора зітхнув, відклав убік червоний олівець, відкинувся назад у кріслі й подивився на мене так, ніби я був якимсь непотребом.

— Мені сказали, що ви пишете, Мартін.

Я проковтнув слину, а коли розтулив рота, то звідти пролунав тремтячий і до безглуздя тоненький голос:

— Так, пишу, тобто, власне, пробую писати...

— Сподіваюся, у вас виходить ліпше, ніж ви кажете. І що ж ви пишете? Якщо мені буде дозволено запитати про це.

— Детективні історії. Тобто...

— Я все зрозумів.

Дон Басиліо обдарував мене промовистим поглядом. Якби я йому сказав, що виліплюю зі свіжого гною статуетки для різдяного вертепу, він би, думаю, подивився на мене з більшим ентузіазмом. Він знову зітхнув і стенув плечима.

— Відаль каже, у вас не так уже й погано виходить. Звісно, у цьому жанрі надто висока конкуренція, а тому... Але якщо Відаль каже...

Відаль мав славу першого пера в «Голосі індустрії». Він відповідав за щотижневу шпальту подій, де подавався єдиний матеріал, який варто було читати в газеті, і був автором із десятка пригодницьких романів, що мали певну, хоч і досить скромну популярність, про життя бандитів старовинного кварталу Барселони Раваль та про їхні любовні пригоди з дамами вищого світу. Завжди одягнений у бездоганно скроєний шовковий костюм і взутий у блискучі італійські мокасини, з білявим, повсякчас бездоганно зачесаним волоссям, вусиками, які були ніби намальовані олівцем, і безтурботною та доброзичливою усмішкою чоловіка, що почувається пречудово як у власній шкурі, так і у світі, Відаль мав зовнішність і манери вишуканого жіночого кумира. Він походив із родини купців, які забагатіли в Америці на торгівлі цукром, а коли повернулися до Іспанії, то встигли ще й добре нажитися, уклавши чималі гроші в електрифікацію міста. Його батько, патріарх клану, був одним із головних акціонерів газети, тож дон Педро використовував редакцію як поле для гри, де мав можливість рятуватися від нудьги, яка так допікає тим, хто жодного дня у своєму житті не відчував необхідності працювати. І байдуже, що газета спалювала гроші так само, як нові автомобілі, що віднедавна з'явилися на вулицях Барселони, спалювали бензин: адже династія Відалів, спочатку скупивши всі

можливі вельможні титули, тепер заходилася будувати на прилеглих до міста територіях, які найшвидше розвивалися, банки та маєтки, кожен розміром із невеличке князівство.

Саме Педро Відалю я наважився показати свої перші спроби в галузі письма, коли був ще малим хлопцем і заробляв собі на життя тим, що приносив до редакції каву та сигарети. Він ніколи не шкодував для мене часу, читаючи мої опуси та допомагаючи мені порадами. З плином часу він зробив мене своїм помічником і дозволив друкувати мої тексти на машинці. Це він сказав, що якщо я захочу поставити свою долю на кін і зіграти в російську рулетку літератури, то він згоден допомагати мені й спрямовувати мої перші кроки. Вірний своєму слову, тепер він кинув мене в пазури дона Басилію, Цербера нашої газети.

— Відаль надто сентиментальний, і він досі вірить у глибоко антиіспанські легенди про необхідність шанувати справжній талант і надавати можливості тим, хто їх справді заслуговує, а не тим, хто претендує на них завдяки своєму суспільному або службовому становищу. Маючи стільки грошей, він може дозволити собі любити лірику та поезію. Якби я мав бодай соту частину тих дуро, які сиплються на нього, то присвятив би весь свій час написанню сонетів, і пташки сідали б на мою долоню й дзьобали з неї просо, зачаровані моєю некорисливою добротою.

— Сеньйор Відаль — велика людина, — запротестував я.

— Він більш ніж велика людина, він святий, бо вже не один тиждень надокучає мені балачками про те, який талановитий і працьовитий наймолодший із працівників нашої редакції, хоч він і схожий на здохляка, що помирає з голоду. Він-бо знає, що в глибині душі я добрий і великодушний, а крім того, він пообіцяв подарувати мені коробку гаванських сигар, якщо я надам вам цю можливість. А коли Відаль щось обіцяє, то для мене це те саме, якби Мойсей спустився з гори з глиняними скрижалями в руках і з істиною, що відкрилася йому там, у високості. А тому з нагоди Різдва й для того, щоб ваш друг нарешті стулив рота й дав мені спокій, я пропоную вам дебютувати, як дебютують герої: проти вітру й хвиль.

— Дуже вам дякую, доне Басилію. Обіцяю, ви не пожалкуєте.

— Не поспішайте так, хлопче. До речі, а якої ви думки про надмірне застосування прислівників та дієприкметників?

— Я вважаю, що це злочин, який треба вписати до кривого кодексу, — відповів я з переконаністю новонаверненого.

Дон Басилію схвально кивнув головою.

— Добре, Мартін, дуже добре. Я надам вам пріоритет у його чистому вигляді. Бо ті, хто давно працюють і спромоглися вижити в цій професії, мають пріоритет, але не мають принципів. Ось мій план. Сідайте й пильно слухайте, бо двічі повторювати я не буду.

План був такий. З причин, у які дон Басилію визнав за ліпше не заглиблюватися, з матеріалом для другої сторінки недільного видання, де традиційно друкували художнє оповідання або подорожні нотатки, в останню мить виникли труднощі. Там було заплановано дати розповідь, насичену патріотичним духом і палкою лірикою, причому її сюжет обертався б навколо воєнних подвигів, про які розказано в багатьох піснях і які рятували християнську цивілізацію в усіх куточках світу від Святої землі до дельти Юбрегата¹. На жаль, текст не надійшов вчасно чи, як у мене виникла підозра, донові Басилію просто не захотілося його друкувати. Через шість годин примірники газети вже мали бути спаковані для розсилання, а замінити забраковане оповідання не було чим, крім реклами на всю сторінку поясів із китового вуса, що надавали стегнам грандіозної форми. Опинившись перед цією проблемою, керівна рада постановила організувати пошук літературних талантів у межах редакції з метою вийти зі скрутної ситуації й підготувати цікаву оповідь на чотири шпальти, позначену високими літературними перевагами, достатніми для того, щоб дати вітху нашому традиційному читачеві. Список імовірних талантів, які передбачали випробувати, складався з десяти прізвищ; до речі, мого прізвища серед них не було.

¹ Юбрегат — річка в Каталонії. Дельта Юбрегата розташована поблизу Барселони.

— Друже Мартін, обставини, на жаль, склалися так, що жодного з означених майстрів пера не виявилося на місці й розшукати їх у межах розумного часу не уявляється можливим. Опинившись перед лицем неминучої катастрофи, я вирішив дати шанс вам.

— Розраховуйте на мене.

— Я чекаю від вас п'ять аркушів тексту з подвійним інтервалом через шість годин, доне Едгаре Алане По. Принесіть мені оповідання, а не промову чи проповідь. Бо якби я хотів почути проповідь, то пішов би до церкви. Принесіть мені таке оповідання, якого б я не читав, а якщо читав, то вкладіть у нього стільки хисту, щоб я його не впізнав.

Я вже наготувався кулею вибігти з кабінету, коли дон Басиліо підвівся, обійшов навколо свого письмового стола й плеснув мене по плечу, наче молотом по ковадлу. Лише коли він опинився майже впритул до мене, я побачив, що його очі всміхаються.

— Якщо ваше оповідання мені сподобається, я заплачу вам за нього десять песет. А якщо воно сподобається не тільки мені, а й читачам, я друкуватиму вас і далі.

— Якісь конкретні побажання у вас будуть, доне Басиліо? — запитав я.

— Так, будуть. Не розчаруйте мене.

Наступні шість годин я перебув у стані трансу. Я розташувався за столом, що стояв у самому центрі редакції, призначеному для Відаля, коли тому спало на думку з'явитися бодай на кілька хвилин на службу. Кімната була порожня й занурена в густий туман, який утворився з диму викурених тут десяткох тисяч сигар. Я на мить заплющив очі й уявив собі образ: густі чорні хмари закрили небо й проливаються на місто дощем, якийсь чоловік біжить у пошуках притулку з кров'ю на руках і таємницею в погляді. Я не знав, ані хто він такий, ані звідки втікає, але протягом наступних шести годин він перетворився на мого найліпшого друга. Я засунув аркуш у друкарську машинку й, не зупиняючись, став переносити на папір усе, що накопичилося в моїй душі. Я воював із кожним

словом, кожною фразою, кожним зворотом, кожним образом і кожною літерою так, ніби вони були останніми, які я напишу. Я друкував і переддруковував кожен рядок із такою ретельністю, ніби від цього залежало моє життя, а потім переддруковував його знову. По всій редакції розносилося відлуння від клавіш, гублячись у темній залі, а великі дзигарі на стіні знай відлічували хвилини, що залишилися до світанку.

За кілька хвилин до шостої ранку я витяг із машинки останній аркуш і глибоко зітхнув, геть виснажений і з таким відчуттям, ніби оси облаштували в мене в мозку своє гніздо. Я почув повільні й важкі кроки дона Басилію, який прокинувся після одного зі своїх коротких контрольованих снів і з незворушним спокоєм наближався до мене. Я зібрав надруковані аркуші й подав їх, не наважуючись подивитися йому у вічі. Дон Басилію сів за сусідній стіл і ввімкнув настільну лампу. Його очі ковзали згори вниз по тексту, а обличчя не виражало жодних емоцій. Потім він на мить поклав сигару на край стола й, подивившись на мене, голосно прочитав мій перший рядок:

— «На місто опустилася ніч, а над вулицями здійснюється запах пилюки, наче подих прокляття».

Дон Басилію скоса подивився на мене, і я заховався за усмішкою, що не залишила невидимим жодного зуба. Нічого більше не сказавши, він підвівся й вийшов із моїм оповіданням у руках. Я побачив, як він іде в напрямку свого кабінету і як зачинилися двері за його спиною. Я залишився на місці, мовби закам'янів, не знаючи, чи дати драла, чи сидіти на місці, чекаючи вироку смерті. Через десять хвилин, які здалися мені десятьма роками, двері кабінету заступника головного редактора відчинилися, і громовий голос дона Басилію пролунав на всю редакцію:

— Мартін. Зайдіть, будь ласка.

Я рушив так повільно, як тільки міг, скорочуючи на кілька сантиметрів кожен наступний крок, але зрештою мені більше нічого не залишалось, як підвести голову й подивитися на заступника головного редактора. Дон Басилію

зі страхітливим червоним олівцем у руці дивився на мене холодним поглядом. Я хотів проковтнути слину, але в роті було сухо. Дон Басиліо взяв мої аркуші й повернув мені. Я схопив їх і обернувся до дверей так швидко, як тільки зміг, переконуючи себе в тому, що в холі готелю «Колумб» завжди знайдеться місце для чистильника черевиків.

— Віднесіть їх до друкарні, і нехай здають у набір, — сказав голос за моєю спиною.

Я обернувся, подумавши, що дон Басиліо вирішив жорстоко пожартувати з мене. Дон Басиліо висунув шухляду свого письмового стола, відрахував десять песет і поклав їх на стіл.

— Ось ваша плата. І раджу вам купити на ці гроші новий костюм, бо ось уже чотири роки я бачу вас у тому самому костюмі, і він досі десь на шість розмірів завеликий на вас. Якщо хочете, підіть до сеньйора Панталеоні — його кравецька майстерня стоїть на розі вулиці Ескудельєрс — і скажіть йому, що ви від мене. Він допоможе вам підібрати гарний костюм.

— Дуже вам дякую, доне Басиліо. Я зроблю, як ви кажете.

— І підготуйте мені нове оповідання такого самого зразка. Цього разу я даю вам тиждень часу. Але не баріться. І бажано, щоб у вашому наступному оповіданні було менше мерців, бо сьогоднішньому читачеві більше до вподоби щасливий кінець, у якому перемагають велич людського духу та інші подібні дурниці.

— Гарзд, доне Басиліо.

Заступник головного редактора подав мені руку й потиснув мою.

— За роботу, Мартін. З наступного понеділка ви працюватимете за столом Хунседи, який тепер буде вашим. Бажаю великих успіхів.

— Я не підведу вас, доне Басиліо.

— Авжеж, ви мене не підведете. Рано чи пізно нам доведеться попрощатися з вами, бо ви не журналіст і ніколи ним не станете. Але поки що вас не можна назвати й автором детективних романів, хоч ви себе ним і вважаєте. Залишайтеся тут протягом певного часу, і ми зможемо навчити вас дечого такого, чого ви більше ніде не навчитеся.